

Ks. Jan Kochel*

Opole

KATECHEZA NARRACYJNA O MIŁOSIERDZIU BOŻYM W EWANGELII ŚW. ŁUKASZA

W starożytnej grece słowa *katecheo* używali ludzie teatru, a oznaczało ono „wywoływanie echa”, głos aktora „rozbrzmiewający z góry” (ze sceny teatralnej). Tak to np. pisał w II wieku Lucjan z Samosaty o poetach, którzy ze sceny kierowali do słuchaczy swe pieśni i opowieści mityczne. Od początku słowo to miało również znaczenie pedagogiczne. Stosowane było na oznaczenie „opowiadania czegoś” (Plutarch) albo „pouczania kogoś”, zwłaszcza gdy chodziło o wyjaśnienie podstaw jakiejś wiedzy (Suidas)¹. W Nowym Testamencie termin ten pojawia się w obu znaczeniach. Głębszy, dydaktyczny sens nadaje temu słowu autor trzeciej Ewangelii i Dziejów Apostolskich. Św. Łukasz, po wnikliwej analizie źródeł, dedykuje swoje dzieło świeżo nawróconemu dostojnikowi, Teofilowi, by na podstawie opisanych wydarzeń *przekonał się o prawidłowości otrzymanego pouczenia* (gr. *katechetes logon* – Łk 1,4)². Wydaje się, że *logoi* nie oznacza tu „nauk”, lecz „wieści, opowiadania”

* **Jan Kochel**, ks. dr hab. katechetyki – adiunkt na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego. Autor m.in. następujących dzieł: *Katecheza ewangelizacyjna w nauczaniu pastoralnym Carlo Maria kard. Martiniego* (Opole 1999), dwóch tomów medytacji w rytmie *lectio divina: W szkole Słowa Bożego* (Opole 2001; Gliwice 2004), *Katecheza królestwa niebieskiego. Studium biblijno-katechetyczne Ewangelii Mateusza* (Opole 2005), [red.] *Biblia w katechezie* (Opole 2005); *Katecheza u źródeł Ewangelii* (Poznań 2006).

¹ Por. H.B. Beyer, *Katecheo*, w: G. Kittel, G. Friedrich, *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Band III, Stuttgart 1938, s. 638–640; R. Murawski, *Katecheza (pojęcie i natura)*, w: *Wokół katechezy posoborowej. Księga pamiątkowa dedykowana ks. bpowi Gerardowi Kuszowi z okazji 65. rocznicy urodzin* („Opolska Biblioteka Teologiczna” 70), red. R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kostorz, W. Spyra, Opole 2004, s. 143–147.

² Wg nowego tłumaczenia, zatytułowanego *Pismo Święte Nowego Testamentu i Psalmi. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem* (Częstochowa 2005).

o Jezusie. Św. Łukasz w całym swoim dwutomowym dziele (Ewangelia i Dzieje Apostolskie) okazuje się wyśmienitym narratorem, lubi opowiadać o Jezusie, a gdy opowiada przypomina natchnionego malarza³, który najczęściej maluje podwójne obrazy – dyptyk – ludzi stale potrzebujących miłosierdzia Bożego.

W niniejszym artykule chcemy zwrócić uwagę na specyficzną formę nauczania, odgrywającą dużą rolę w katechezie, a mianowicie na przypowieści ewangeliczne. Przypowieść jest to gatunek literacki, w którym jakaś idea jest wyrażona w formie narracji swobodnie skomponowanej i przedstawiającej wydarzenie, które miało lub mogło mieć miejsce w przeszłości. Pośród przypowieści szczególną grupę stanowią przypowieści o miłosierdziu Bożym. Katecheza oparta na tych obrazach (parab-olach) ma na celu zwrócenie uwagi na podstawową prawdę, że *Bóg [...], bogaty w miłosierdzie, dzięki swej wielkiej miłości, którą obdarzył nas, umarłych z powodu występków, przywrócił nas do życia z Chrystusem* (Ef 2,4 – tłum. Edycji św. Pawła).

DLACZEGO JEZUS „NAUCZAŁ W PRZYPOWIEŚCIACH”?

Powyższy tytuł nosi książka kard. Martiniego, emerytowanego arcybiskupa Mediolanu, który w sierpniu 1985 roku wygłosił na taki temat rekolekcje biblijne dla misjonek i misjonarzy w Kenii⁴. Znany włoski biblista postanowił inaczej niż wielu znawców tego gatunku literackiego, jak np. Adolf Jülicher, Charles Harold Dodd, Joachim Jeremias, nie pisać kolejnego akademickiego opracowania, ale w formie wprowadzenia do *lectio divina* pomóc misjonarzom w Afryce aktualizować zawarte w przypowieściach orędzie zbawienia. Przenośnie, obrazy i symbole biblijne, opowiedziane (malowane) w przypowieściach, stawały się przedmiotem medytacji, modlitwy, kontemplacji oraz zachętą do akcji (czynu). Współcześni odbiorcy słowa Bożego potrzebują przekazu, który pomoże im dostosować treść do warunków i języka zrozumiałego we współczesnym świecie (por. KO 10; EN 54; DOK 193 n.). Taka aktualizacja jest wciąż możliwa i konieczna. Zawsze powinna mieć ona na uwadze relacje, jakie istnieją w Biblii między Nowym a Starym Testamentem, urzeczywistniać się w żywej tradycji wiary wspólnoty, a poprzedzona solidną egzegezą, winna pomagać w odkrywaniu właściwego sensu orędzia biblijnego. Zdaniem Józefa Kudasiewicza

najbardziej pewną i owocną metodą aktualizacji jest interpretacja Biblii przez Biblię, odwołanie się do tajemnicy Chrystusa i Kościoła oraz wykorzystanie pism Ojców. Nieodzowna jest przy tym znajomość znaków czasu, sytuacji Kościoła, dla którego i którym aktualizuje się Pismo Święte, oraz dokumentów Magisterium, które również trudzą się aktualizacją słowa Bożego dla naszego wieku⁵.

³ J. Ernst, *Lukas. Ein theologisches Portrait*, Düsseldorf 1985, s. 34 n.; A. Grün, *Jezus wizerunek Człowieka. Ewangelia św. Łukasza*, tłum. G. Sowinski, Kraków 2002, s. 28 n.

⁴ Włoskie wydanie książki, która jest owocem ćwiczeń rekolekcyjnych, nosi tytuł *Perchè Gesù parlava in parabole?* (Bologna 1985).

⁵ *Odkrywanie Ducha Świętego, Medytacje biblijne*, Kielce 1998, s. 16, 17.

Przypowieść jako forma nauczania Jezusa występuje często na kartach Ewangelii, jednak liczne próby jej precyzyjnego określenia, co do samej istoty, formy oraz liczby istniejących przypowieści, przysparzają badaczom wiele trudności i są zagadnieniem szeroko dyskutowanym, zarówno w literaturze polskiej, jak i zagranicznej. Przypowieści czerpały z realiów otoczenia, w którym były przekazywane. Ewangelie synoptyczne zachowały od 42 do 60 takich opowiadań, które pragnęły przybliżyć tajemnicę królestwa Bożego⁶. Niemal wszystkie przypowieści ewangeliczne dotyczą wprost lub pośrednio tej tajemnicy, uobecniają orędzie o panowaniu Boga⁷ i są czymś nowym w stosunku do podobnych form pojawiających się w Starym Testamencie (por. Sdz 9,8-15; 2 Krl 14,9; Ez 17,3-8; 31,3-14), w literaturze qumrańskiej (por. 1 Q ApGen 19,14-17), literaturze rabinistycznej (np. Hillela czy Johanana bei Zakkai) czy literaturze greckiej⁸. Trzeci Ewangelista nadał Jezusowym przypowieściom tak kunsztowną formę, że przemawiały one nie tylko do ówczesnych odbiorców, ale również i dziś poruszają serca, budzą wiarę i mobilizują do działania. Hans Weder uważa, że język przypowieści jest nie tylko poetycki, lecz również poietycki, to znaczy stwarza nową rzeczywistość. Sprawia, że słuchaczowi czy czytelnikowi ukazuje się „dziś” królestwo Boże⁹. Dzięki przypowieściowym obrazom panowanie Boga staje się rzeczywistością¹⁰. Owo „dziś” jest więc zbawczym czasem, w którym Jezus naucza i uzdrawia, przebacza i zbawia, mówi: *dziś ze Mną będziesz w raju* (Łk 23,43). Miłosierdzie Jezusa osiąga na krzyżu swe spełnienie. Każdemu człowiekowi daje do końca szansę nawrócenia.

Bezpośrednie poznanie „nowej nauki” o panowaniu Boga stało się udziałem niewielkiej grupy uczniów (por. Łk 8,9 n.; 12,41). Większość słuchaczy musiała zadowolić się nauczaniem opartym na porównaniach i przenośniach, dzięki którym Nauczyciel z Nazaretu stopniowo wyjaśniał im tajemnicę królestwa Bożego.

⁶ U Mateusza występują 23 opowiadania (9 – samodzielnie, 4 – wraz z Mk i Łk, 10 – tylko z Łk); u Marka 6 opowiadań (1 – samodzielnie, 4 – wraz z Mt i Łk, 1 – wraz z Łk); u Łukasza 30 opowiadań (15 – samodzielnie, 4 – wraz z Mk i Mt, 1 – z Mk, a 10 – tylko z Mt); z kolei u Jana występują nie tyle przypowieści, co *alegorie*, np. o dobrym pasterzu (J 10) i o krzewie winnym (J 15); por. A. Jankowski, *Królestwo Boże w przypowieściach*, Kraków 1997, s. 14; A. Läßle, *Od egzegezy do katechezy. Nowy Testament*, tłum. B. Białecki, t. 2, Warszawa 1986, s. 362–365.

⁷ Por. J. Gnilka, *Jezus z Nazaretu*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 2005, s. 113–215.

⁸ Por. C.H. Dodd, *Przypowieści o królestwie*, Warszawa 1981; A. Jankowski, *Królestwo Boże w przypowieściach*, Tyniec – Kraków 1997; J. Trela, *Przypowieści Jezusa a starotestamentalne i rabinackie meszolim*, Lublin 1997; J. Czerski, *Jezus Chrystus w świetle ewangelii synoptycznych* („Opolska Biblioteka Teologiczna” 42), Opole 2000, s. 127–138; J. Kochel, *Katecheza królestwa Bożego. Studium biblijno-katechetyczne Ewangelii Mateusza* („Opolska Biblioteka Teologiczna” 74), Opole 2005, s. 159–205.

⁹ Słowo „dziś” jest uprzywilejowane w trzeciej Ewangelii. Pojawia się tam siedmiokrotnie, na oznaczenie czegoś, „co wydarzyło się owego dnia, dziś wydarzy się dla nas, gdy czytamy Łukasową opowieść” (A. Grün, *Jezus wizerunek...*, s. 39.169–172). Por. oficjalny dokument Papieskiego Komitetu Obchodów Wielkiego Jubileuszu roku 2000, zatytułowany *Jezus Chrystus, jedyny Zbawiciel świata, wczoraj, dziś i na wieki*, tłum. A. Lis, Katowice 1997, s. 87–89.

¹⁰ Por. tamże, s. 67.

Przypowieści ewangeliczne umożliwiają wgląd zarówno w tematykę, jak i metodę nauczania Jezusa. Na ich przykładzie można „nauczyć się wiele o tym, w jaki sposób w Biblii mówi się o rzeczywistości”¹¹. Przypowieści zawierają niejednokrotnie rozwiniętą fabułę, jednakże z racji swego przykładowego charakteru są silnie usystematyzowane i ubogie w realia, które podlegają rygorystycznej selekcji ze względu na nadrzędny sens utworu. Właściwa ich interpretacja wymaga przejścia od znaczenia literackiego do ukrytego znaczenia alegorycznego lub moralnego.

Nas interesują przypowieści, w których ujawnia się prawda o miłosierdziu Bożym. Szukamy obrazów, w których możemy dostrzec czułość i łaskawość Boga wobec ludzi potrzebujących, zagubionych, zepchniętych na margines.

PRZYPOWIEŚCI O MIŁOSIERDZIU BOŻYM

Poszczególni ewangeliciści, przejmując przypowieści Jezusa z tradycji ustnej, dokonywali wyboru materiału, syntezy i adoptowali je do potrzeb Kościoła lokalnego¹². Tak czynił również Łukasz, który posiadał własną technikę kompozycyjną i własną koncepcję teologiczną swego dzieła. W tym sensie zredagowane przez niego przypowieści są nową formą wykładu i reinterpretacją nauczania Jezusa.

Św. Łukasz przejawia zamiłowanie do łączenia przypowieści w pary (rodzaj „malarskiego dyptyku”). Trzecia Ewangelia ma aż siedem takich katechetycznych bloków: pierwszy zbiór krótkich przypowieści (6,39-49), przypowieści o miłości bliźniego (10,30-42), zbiór przypowieści o paruzji (12,35-59), dwie przypowieści o uczcie (14,7-24), zbiór trzech przypowieści (15,1-32), dwie przypowieści o dobrym korzystaniu z bogactwa (16,1-8.19-31) i dwie przypowieści o modlitwie (18,1-14).

Miejsce, jakie dana przypowieść zajmuje w Ewangelii najczęściej podyktowane było względami kompozycyjnymi i tematycznymi. Przypowieści „o zagubionych, którzy się odnaleźli”, jak też przypowieści „opowiedziane i przeżyte”, a więc te, które poruszają wewnętrznie słuchaczy, św. Łukasz zgrupował w zbiór przypowieści o miłosierdziu Bożym¹³. Kard. Martini zalicza do nich:

- przypowieść o owcy zagubionej i odnalezionej (15,4-7)
- przypowieść o drachmie zagubionej i odnalezionej (15,8-10)
- przypowieść o synu zagubionym i odnalezionym (15,11-32).

Czytając te przypowieści można doświadczyć wewnętrznej przemiany (nawrócenia). Każda dodaje też coś nowego do obrazu Boga bogatego w miłosierdzie (por. Ef 2,4). Kard. Martini proponuje jednak uzupełnić ten zbiór – zgodnie z zamiłowaniem

¹¹ G. Lohfink, *Rozumieć Biblię. Wprowadzenie do krytyki form literackich*, tłum. B. Widła, Warszawa 1987, s. 45.

¹² Por. J. Czernski, *Jezus Chrystus w świetle...*, s. 159; J. Kochel, *Katecheza królestwa Bożego...*, s. 159–200.

¹³ Por. C.M. Martini, *Perchè Gesù parlava...*, s. 120–136.

Łukasza do podwójnych obrazów – o jeszcze jedną przypowieść: o faryzeuszu i celniku (18,9-14).

W ten sposób Łukasz czyni miłosierdzie głównym tematem nauczania Jezusa. W ogóle o Łukaszu mówi się jako o piewcy Bożego miłosierdzia¹⁴, a jego Ewangelia zasłużyła sobie na nazwę „Ewangelii miłosierdzia”¹⁵.

Nawrócenie [przekonuje Jan Paweł II] jest najbardziej konkretnym wyrazem miłości i obecności miłosierdzia w ludzkim świecie [...]. W swoim właściwym i pełnym kształcie miłosierdzie objawia się jako dowartościowanie, jako podniesienie w górę, jako wydobywanie dobra spod wszelkich nawarstwień zła, które jest w świecie i w człowieku. W takim znaczeniu miłosierdzie stanowi podstawową treść orędzia mesjańskiego Chrystusa oraz siłę konstytutywną Jego posłannictwa. Tak też rozumieli i tak urzeczywistniali miłosierdzie wszyscy Jego uczniowie i naśladowcy [...]. Trzeba, ażeby to właściwe oblicze miłosierdzia było wciąż na nowo odsłaniane (DM 6).

Apel papieski skierowany jest do współczesnych nauczycieli, duszpasterzy i katechetów. Obrazy zawarte w przypowieściach pomagają odsłonić właściwe oblicze miłosierdzia. Ich język „zaprasza [bowiem] do podjęcia drogi; jest zatem odpowiedni, kiedy usiłujemy wyrazić niewypowiedzianą tajemnicę”¹⁶. Droga katechetyczna oparta na narracji wykorzystuje obrazowy język przypowieści, ponieważ łączy on w sobie dwa elementy: słowo będące żywym apelem, który wzywa do wyzwolenia, oraz obraz zwracający wzrok ku temu, co przywraca godność i zaprasza na ucztę królestwa niebieskiego. Dzięki tej harmonii słowa i obrazu język przypowieści okazuje się skuteczniejszym środkiem wyrazu niż bezpośrednia wypowiedź, by „mówiąc o tym, co dane, zwracać uwagę na to, co obiecane, i na przykładzie tego, co powszechne, ukazywać to, co ostateczne (Eugen Biser)”¹⁷.

Z odnalezieniem owcy, drachmy, syna i celnika wiąże się doświadczenie wielkiej radości, wystawnej uczy i przebaczenia (usprawiedliwienia). W każdym przypadku pojawia się też apel skierowany do współczesnych słuchaczy, wzbogacony o obraz zwracający wzrok ku temu, co nadprzyrodzone:

Cieszcie się ze mną, bo znalazłem owcę, która mi zginęła. Powiadam wam: Tak samo w niebie większa będzie radość z jednego grzesznika, który się nawraca, niż z dziewięćdziesięciu dziewięciu sprawiedliwych, którzy nie potrzebują nawrócenia (Łk 15,6-7; por. 15,9-10.31 n.; 18,14).

¹⁴ Por. E. Szymanek, *Przypowieści ewangeliczne o miłosierdziu Bożym*, w: *Posłanie miłosierdzia Bożego*. Praca pod redakcją Sióstr Jezusa Miłosiernego, Gorzów Wielkopolski 1981, s. 35–57; J. Czerski, *Miłosierdzie w przypowieści Mateusza o darowaniu długów (18,23-35)*, „*Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego*” 1979, nr 7, s. 19–56; tenże, *Miłosierdzie w Ewangelii św. Mateusza. Studium semantyczno-egzegetyczne* („*Rozprawy i opracowania*” 1), Opole 1986, s. 56–64; J. Kudasiewicz, H. Witczyk, *Kontemplacja Chrystusa – Ikony miłosiernego Ojca. Medytacje biblijno-katechetyczne*, Kielce 2002.

¹⁵ Jan Paweł II, Encyklika *Dives in misericordia* (DM), 30 XI 1980, nr 3.

¹⁶ C.M. Martini, *Przypowieści*, w: *Słownik duchowy. Mały przewodnik dla duszy*, tłum. H. Bzikot, Kraków 1997, s. 124.

¹⁷ A. Läpple, *Od egzegezy...*, s. 369.

KATECHEZA NARRACYJNA W POSŁUDZE MIŁOSIĘRZDZIA BOŻEGO

Opowiadanie było stale obecne w katechezie, pomagało uczniom zrozumieć i zapamiętać najważniejsze prawdy doktryny chrześcijańskiej. W przypowieściach określoną prawdę wzmacnia się za pomocą przenośni: zestawia się, porównuje ze sobą dwie rzeczywistości: religijną („rzeczową”) i wziętą z życia („obrazową”), przy czym część „rzeczowa”, właściwa przypowieści, pozostaje najczęściej nie wyrażona. Słuchacz lub czytelnik sam musi się jej domyślić z części „obrazowej”¹⁸. I tak np. w przypowieści o nasieniu, które samo wzrasta (Mk 4,26-29), z obrazu ziarna trzeba domyśleć się przesłania o królestwie Bożym, które założone na ziemi, mocą nadprzyrodzonych energii, powoli rozwija się aż do pełnej dojrzałości.

Na wartość opowiadania (narracji) zwrócono uwagę w latach sześćdziesiątych XX wieku. Na zachodzie Europy „przetoczyła się” wówczas wielka dyskusja o potrzebie „teologii narratywnej”¹⁹. Współcześnie powraca do tego zagadnienia hiszpański katechetyk Emilio Alberich w nowym wydaniu podręcznika katechetyki fundamentalnej *La catechesi della Chiesa* (2001). Rozwijając dział poświęcony katechezie jako posłudze Słowa stwierdza, że „katecheza jest proklamacją słowa w narracjach, zawiera zatem opowieści posiadające znaczenie dla człowieka. Jest to aspekt dotyczący się «pamięci», zasadniczy dla katechezy”²⁰.

Zgadza się to ze wskazaniami *Dyrektorium Katechetycznego* (1997), które podkreśla, że ze względu na historyczny charakter Słowa Objawionego, katecheza musi zawierać w swoim przesłaniu historię zbawienia opartą o wielkie etapy Starego Testamentu, życia Chrystusa i Jego misterium paschalnego, oraz historię Kościoła, która także znajduje swoje miejsce w treści katechezy (DOK 107, 108). W tym sensie „opowiadanie zbawienia” lub „opowiadanie z myślą o zbawieniu” należy do zasadniczego przesłania katechetycznego. „Każda katecheza jest wznowieniem opowiadania wydarzeń, poprzez które Bóg objawia się ludziom”.

¹⁸ *Praktyczny słownik biblijny*, red. A. Grabner-Haider, tłum. T. Mieszkowski, P. Pachciarek, Warszawa 1994, kol. 1092.

¹⁹ Por. J.B. Metz, *Kleine Apologie des Erzählens*, „Concilium” 9 (1973), s. 334–341; O. Betz, *Erzählen – eine notwendig gewordene Wiederentdeckung*, „Katechetische Blätter” 99 (1974), s. 486–491; H. Halfas, *Erfahrung und Sprache. Plädoyer für eine narrative Unterrichtskultur*, w: *Sprache, Umgang und Erziehung*, red. H. Halfas, Stuttgart 1975, s. 170–187; K. Schilling, *Narrative Theologie und Religionsunterricht*, „Katechetische Blätter” 100 (1975), s. 257–267; L. Della Torre, *Per una catechesi narrativa*, „Via, Verità e Vita” 27 (1978), s. 47–55; *Catechesi narrativa*, red. G. Cravotta, Napoli 1985; I. Baldermann, *Gottes Reich – Hoffnung für Kinder. Entdeckung mit Kindern in den Evangelien*, Neukirchen 1991; R. Tonelli, L.A. Gallo, M. Pollo, *Narrare per aiutare a vivere. Narrazione e pastorale giovanile*, Torino 1992; E.J. Korherr, *Narrazione*, w: *Dizionario di Catechetica*, Torino 1987, s. 454, 455; W. Laubi, *Die Himmel erzählen. Narrative Theologie und Erzählpraxis*, Lahr 1995; M. Pollo, R. Tonelli, *E` possibile educare narrando?* „Note di pastorale giovanile” 31 (1997), s. 7–36; D. Greitemeyer, *Paargeschichten: die narrative Perspektive – ein Lernbuch für Paare*, Tübingen 2003.

²⁰ *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, tłum. zespół pod red. K. Miaszka, Warszawa 2003, s. 92, 93.

Jednakże opowiadanie w katechezie jest rzecznikiem historii zbawienia tylko wówczas, gdy uczestnicy procesu katechetycznego wyrażą zgodę na to, by stała się ona „naszą historią”²¹. W katechezie podstawowymi opowiadaniem są naturalnie opowiadania biblijne i opowiadania, które bezpośrednio dotyczą codziennego życia uczniów. Jest jednak miejsce na bajki i opowiadania fantastyczne, odpowiednio dobrane. Doświadczenie potwierdza ich przydatność i skuteczność.

Według literaturoznawców narracja paraboliczna jest aktem, który wpisuje semiotykę religijną w perspektywę dydaktyczną. Istotą pragmatyki przypowieści jest pouczenie słuchaczy o prawdach wiary lub ukazanie im właściwych wzorców postępowania. Narracja to proces budowania konstrukcji zdaniowych, a w szerszym rozumieniu: ciągu znaków uszeregowanych według społecznie akceptowanych norm wypowiedzi. Narracja może występować zarówno w utworach literackich, jak i w filmach, sztukach plastycznych, reportażu itd. W literaturze można wyróżnić kilka podstawowych typów narracji, przynależnych do różnych płaszczyzn, na których można ten problem rozpatrywać:

a) ze względu na stosunek do świata przedstawionego wyróżniamy:

- narrację pierwszoosobową, w której narrator przedstawia świat bezpośrednio, jako część swoich przeżyć (wiedza narratora jest tu zazwyczaj mniej lub bardziej ograniczona);
- narrację trzecioosobową, w której narrator przedstawia świat z dystansu czasowo-przestrzennego, nie angażując się bezpośrednio w działalność postaci w nim wstępujących (wiedza narratora jest tu najczęściej bardzo rozległa);

b) ze względu na stosunek do postaci wyróżniamy:

- narrację auktorialną, czyli taki typ ukształtowania relacji, który zakłada nadrzędność narratora w stosunku do postaci występujących w utworze literackim;
- narrację personalną, czyli taką, która „ukrywa” postać narratora, zaś na pierwszy plan wysuwa bohaterów²².

Egzystencjalny wymiar lektury Biblii jest szczególnie bliski analizie narratywnej, uznanej zresztą przez dokument Papieskiej Komisji Biblijnej (1993)²³. Wojciech Pikor podkreśla, że jej procedury badawcze doczekały się licznych opracowań, w których zwraca się uwagę na konieczność analizy warstwy czasownikowej narracji, relacji czasowych zachodzących między poszczególnymi wydarzeniami (scenami), programu narracyjnego opowiadania i sposobu jego realizacji, relacji między opowiadającym i czytającym daną narrację, technik narracyjnych zastosowanych przez narratora.

²¹ Tamże, s. 93.

²² Zob. *Encyklopedia powszechna*, t. 11, red. L. Czopek, Warszawa 2004, s. 94; por. A. Komorowska, *Poetycka przypowieść biblijna*, Łódź 1994.

²³ Zob. *Interpretacja Biblii w Kościele. Dokument PKB z komentarzem biblistów polskich* („Rozprawy i Studia Biblijne” 4), tłum. i red. R. Rubinkiewicz, Warszawa 1999, s. 35–37.

Powyższa lista działań nie jest wyczerpująca, ale pokazuje, że punktem wyjścia w szukaniu znaczenia tekstu nie jest pytanie: co zostało powiedziane? lecz jak to zostało powiedziane i dlaczego w ten sposób? Te pytania aktywizują czytelnika, czyniąc jego lekturę dialogiczną wobec Bożego słowa, które nie tylko objawia jakąś prawdę, ale odwołując się do różnych środków narratywnych wpływa na sposób patrzenia swego lektora i doprowadza go do przyjęcia tych, a nie innych wartości²⁴.

Korzystanie z narracji w katechezie domaga się zatem gruntownego przygotowania ze strony nauczającego. Cenne są w tym względzie wskazania metodyczne dotyczące opowiadań biblijnych, wypracowane przez Alberta Höfera²⁵:

Należy tak opowiadać, aby istota wypowiedzi i znaczenie miejsca biblijnego zaistniały już w trakcie opowiadania, a nie musiały być uzupełniane dopiero na końcu.

Opowiadanie musi postępować za wewnętrzną „gramatyką” perykopy, którą katecheta powinien znać:

- Opowiadając, należy mieć na uwadze rodzaj literacki tekstu.
- Opowiadanie należy uzupełnić realiami historycznymi, archeologicznymi i geograficznymi, przy czym trzeba pamiętać, aby nie przerywały one toku opowiadania.
- Opowiadanie winno przekazywać przede wszystkim orędzie lub naukę, a nie relację historyczną.
- Opowiadania ewangeliczne, zawierające przekaz treści z życia i dzieła Jezusa, stoją bezpośrednio w służbie posłannictwa Zmartwychwstałego i mają prowadzić do wiary. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na dwa momenty: tradycję i świadectwo. Trzeba także wskazać na to, że w Ewangeliach uzupełniają się starotestamentalne figury²⁶.

²⁴ W. Pikor, *Metoda narracyjna jako punkt wyjścia do pracy z Biblią w katechezie*, „Katecheta” 49,6 (2004), s. 3–13; por. R. Alter, *L'arte della narrativa biblica*, Brescia 1990; W. Rakocy, *Metoda narracyjna w interpretacji tekstu biblijnego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 48 (1995), s. 161–168; S. Szymik, *Podstawowe aspekty analizy narracyjnej tekstu biblijnego*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 49 (1996), s. 90–103; tenże, *metoda narracyjna jako propozycja dialogu z tekstem*, w: *Język Biblii. Od słuchania do rozumienia*, red. W. Pikor, Kielce 2005, s. 11, 12; D. Marguert, Y. Bourquin, *Per leggere i racconti biblici. La Bibbia si racconta. Iniziazione all'analisi narrativa*, Roma 2001; J.P. Fokkelman, *Come leggere un racconto biblico. Guida pratica alla narrativa biblica*, Bologna 2002; Z. Pawłowski, *Opowiadanie, Bóg i początek. Teologia narracyjna Rdz 1–3* („Rozprawy i Studia Biblijne” 13), Warszawa 2003; C. Bissoli, „Va' e annuncia” (*Mk 5,19*). *Manuale di catechesi biblica*, Leumann (Torino) 2006, s. 261, 262.

²⁵ Zob. K.J. Wawrzynów, *Biblia w nauczaniu szkolnym*, Lublin 1993, s. 131 n.

²⁶ Dorobek A. Höfera jest imponujący. Warto wskazać na kilka prac, w których rozwija biblijną pedagogikę *Gestalt*: A. Höfer – J. Thiele, *Spuren der Ganzheit. Impulse für eine ganzheitliche Religionspädagogik*, München 1982; Tenże i in., *Gestalt des Glaubens. Beispiele aus der Praxis gestaltorientierter Katechese*, München 1982; Tenże, *Gottes Wege mit Menschen. Eine gestaltpädagogisches Bibelwerkbuch*, München 1993; Tenże i in., *Ins Leben kommen. Ein gestaltpädagogisches Bibelwerk*, München 1995; Tenże, *Heile unsere Liege. Ein gestaltpädagogisches Lese- und Arbeitsbuch*, München 1997; Tenże, *Spuren Gottes in meinem Leben*, München 2003.

Zdaniem Höfera integralna katecheza biblijna domaga się czterech komplementarnych elementów, a mianowicie: pracy nad tekstem biblijnym, kontemplacji obrazu, ponownego opowiadania lub wyjaśnienia oraz jego twórczego opracowania²⁷.

Ponowne opowiadanie tekstu biblijnego buduje most pomiędzy tekstem a obrazem. Może ono być, jak u dzieci, opowiadaniem rozbudowanym i pełnym narratywnej kolorystyki lub próbą rozumienia obrazu przez przypomnienie wydarzeń biblijnych. Nauczyciel przedstawia go wtedy bardziej od strony rzeczowej: Widzicie na tym obrazie trzy osoby, które są w drodze...²⁸

W opowiadaniu należy wtedy podkreślić duchową siłę narracji, która dziś znowu jest ceniona²⁹.

Opowiadania w katechezie spełniają rozliczne funkcje dydaktyczne: pobudzają ciekawość uczniów; wiążą z historią i podstawowymi doświadczeniami ludzkimi; ułatwiają podejmowanie decyzji życiowych; pomagają zapamiętywać omawiane prawdy wiary; pobudzają umysł, wyobraźnię, serce; tworzą nowe relacje, pomagają w przezwyciężaniu podziałów i rozbijają skorupę izolacji; są one wreszcie główną drogą wychowania religijnego³⁰. Opowiadanie nie jest więc zwykłym „odtworzeniem” wydarzeń (znaczenie informacyjne), ale udziałem w kształtowaniu życia słuchacza czy czytelnika (znaczenie dydaktyczne). Gdy staje się opowiadaniem o życiu, śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa, odwołuje się do uczuć i wartości, do wyborów i postaw życiowych, oraz powoduje przemianę sposobu odczuwania, rozumienia, myślenia – „nawrócenia” (por. Ef 4,23), a wówczas nabiera znaczenia religijnego.

Jezus wzywa uczniów: *Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny* (Łk 6,36). Kontekst i teksty paralelne ułatwiają zrozumienie i przyjęcie tego apelu, który później „zilustrują” przypowieści. Realizacja miłosierdzia na wzór Ojca niebieskiego zawiera w sobie dwa istotne elementy: unikanie sądzenia i potępienia bliźniego (Łk 6,37; por. Mt 7,1-6) oraz przebaczenie i wspaniałomyślne

²⁷ A. Höfer, *Pismo Święte miejscem spotkania Boga i człowieka. Podręcznik metodyczny katechezy biblijnej*, tłum. E. Bochenek, K.J. Wawrzynów, Poznań 1998, s. 27, 28.

²⁸ Tamże, s. 28.

²⁹ Propozycję A. Höfera nazywa się dziś „nową katechezą biblijną” (J. Kudasiewicz) lub „narracyjną katechezą postaci” (Z. Barciński). Walory tej formy rozwijają również inni autorzy; np. C.M. Martini w serii książek opublikowanych w Wyd. WAM, w Krakowie, poświęconych postaciom biblijnym, m.in.: Samuelowi, Dawidowi, Mojżeszowi, Hiobowi, Eliaszowi, Jeremiaszowi, Józefowi Egipskiemu, Maryi, Pawłowi, Piotrowi, Tymoteuszowi. Por. także: G. Stachel, *Tre grandi storie della Bibbia. Mosè, Elia, Gesù*, Laumann (Torino) 1993; R. Vignolo, *Personaggi del Quarto vangelo. Figure della fede*, Milano 1994; S. Fausti, *Rozważaj i głoś Ewangelię. Katecheza narracyjna Ewangelii według św. Marka*, Kraków 2003; S. Haręzga, *Jezus i jego uczniowie. Model chrześcijańskiej formacji w Ewangelii według św. Marka*, Lublin 2006.

³⁰ Por. N. Janssens, *Raccontare una storia? La nostra storia?*, w: *Catechesi narrativa*, s. 140 n.; S. Simon, *Il racconto: valore pedagogico e valenza catechetica*, w: *Catechesi narrativa*, s. 124, 125; B. Bettelheim, *Ein Leben für Kinder. Erziehung in unserer Zeit*, Frankfurt am M. 1982; S. Kepnes, *Raccontare e ri-raccontare: l'uso del racconto nella psicoanalisi e nella religione*, „Concilium” 6 (1982), s. 826 n.; S. Lanza, *La narrazione in catechesi*, Roma 1985.

dawanie (Łk 6,38; por. Mk 4,24 n.). W ewangelicznym wezwaniu do pełnienia miłosierdzia na wzór samego Boga zawarta jest więc fundamentalna idea naśladowania³¹. Uczniowie Jezusa winni być miłosierni tak, jak Ojciec w niebie jest miłosierny, tzn. winni wytrwale szukać tego, który się zagubił i wychodzić naprzeciw temu, który żałując wraca do domu ojca: *Jeśli bowiem przebaczycie ludziom ich przewinienia, i wam przebaczy Ojciec wasz niebieski* (Mt 6,14).

* * *

W 2005 roku miałem okazję nawiedzić Sankt Petersburg i podziwiać obraz Rembrandta van Rijna *Powrót syna marnotrawnego*. W Ermitażu znajduje się bezcenny zbiór ponad dwustu obrazów tego malarza. Żaden z nich nie robi tak wielkiego wrażenia, jak owa oryginalna ilustracja przypowieści ewangelicznej o powrocie syna, który *zaginął a odnalazł się* (Łk 15,32). Kontemplacja obrazu flamandzkiego malarza okazała się dla mnie nie tylko spotkaniem z dziełem sztuki, a świadectwem o człowieku, który pod koniec swojego życia stracił wszystko, oprócz wielkiej zdolności tworzenia. Uczucia cierpienia, miłosierdzia, nawrócenia i przebaczenia, którymi żył wielki malarz, osiągają w tym dziele swój szczyt. Każdy więc, kto zatrzyma się dłużej przed tym dziełem, zostanie zaproszony na katechezę narracyjną o miłosierdziu Bożym.

LA CATECHESI NARRATIVA SULLA MISERICORDIA DI DIO SECONDO IL VANGELO DI LUCA

Riassunto

Il racconto nella catechesi svolge alcune funzioni didattiche: risveglia l'interessamento degli alunni, crea legame con la storia e con le fondamentali esperienze umane, facilita le decisioni personali, aiuta a ricordare le verità della fede appena conosciute, stimola la mente, la fantasia, il cuore; dà origine a nuove relazioni, aiuta a superare le divisioni e distrugge il „guscio” dell'isolamento. La narrazione è la via principale dell'educazione religiosa. Non è però una comune „riproduzione” degli eventi (funzione informativa), ma è una partecipazione nella formazione della vita dell'ascoltatore o del lettore (funzione pedagogica). Quando diventa un racconto della vita, della morte e della risurrezione di Gesù, richiama le sensazioni, i valori, le scelte e gli atteggiamenti della vita e causa una trasformazione nel modo di sentire, capire e ragionare: una „conversione” (cf. Ef 4,23). Allora acquista un significato religioso.

Słowa kluczowe: katecheza narracyjna, opowiadanie, przypowieści ewangeliczne, miłosierdzie.

³¹ Por. J. Kudasiewicz, *Jezus Ikoną miłosierdzia Ojca*, w: *Kontemplacja Chrystusa – Ikony...*, s. 194; tenże, *Ewangelie synoptyczne dzisiaj*, Zabki 1999, s. 300–313.